

Kentin kendini anımsaması ve anlaması: Ayasofya

Biz 'gerçek değişti' dediğimizde, gerçek değişir mi? 'Tarih benimle başlar' dediğimizde tarihe bıraktığımız ilk yazılı belge 732-735'te Moğolistan ölündeki Orhun yazıtları olan 'bizlerle' başlar mı tarih?

Akın Atauz

11/07/2020

*Bu yazı, **Danıştay 10. Dairesi'nin Ayasofya'yı ibadete açan kararından önce yazılmıştır.***

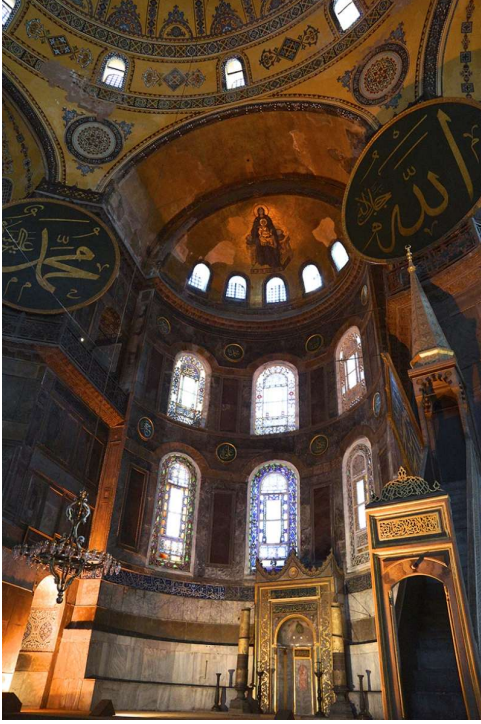
*

Her kentin (eğer politik bir kararla, tamamen bir planlama ürünü ve mühendislik harikası olarak boş bir düzlemde yaratılmıyorlarsa) bir geçmişi ve hem genel hem de kendine özgü bir tarihi vardır. Gerçi “kendine özgü tarih”, o sırada güçlü olarak varlığını duyurmakta olan koşulların genel tarihi içinde bir bölüm(cük) sayılabilir; yine de kişisel öykülerle, özel mekanlarla ve belki sadece o kentin insanları için farklı bir anlam ifade eden türleriyle, biraz daha “özel” bir tarihtir.

Her kent için doğru olduğu kabul edilebilir, ama **Türkiye'nin** kentleri için, Türklerin dünyada yaşadıkları bütün kentler için daha güçlü bir kesinlikle söylenebilir ki, bu kentlerin her zaman Türklerden önce bir tarihi vardır. Türklerin bu kentlere gelmesi, kenti ele geçirmesi (ya da fethetmesiyle) birlikte yerli halklar ve onların hem genel hem de yerel tarihleri hemen yıkılıp gitmez, çoğu kez yaşıyarak değişmeye ya da asimile olarak, eriyerek de olsa yaşamaya devam eder. Ama bütün bu tarihler o kentlerde, öylece yaşar...

Kentsel mekan zamanın içinden, eskiyerek, savaşlarla- yangınlarla veya gereksiz hale gelerek sürekli dönüşür ve zamanın içinden akarak kalıntılarıyla ya da çok seyrek olarak sıkıca korunmuş biçimleriyle, bu tarihe tanıklık eder. Bazen büsbütün mitolojik bir öge olarak efsaneleşmiş bir zihin durumu olarak da olsa tarihsel gerçek, yaşamaya devam eder.

Belleğe ve bilgiye nasıl bakacağız?

Anadolu’da her hangi bir kente gitsek ve gözlerimizi kapasak, zihnimizdeki canlanmayı izlemeye bıraksak kendimizi, o kadar çok şey gelip-geçmeye başlar ki gözlerimizin önünden: Sokaklar, meydanlar, evler ve anıtlar, en çok da kaleler ve eski bir tapınaktan bozularak yeni bir hale dönüştürülmüş kullanımların eski günleri ya da sadece taş duvarlar ve yerdeki mozaikler filan, her şey uçuşur gözlerimiz önünde... Bilmediğimiz dildeki konuşmaları izleriz, yitmiş çocuk oyunlarını ve belki artık hiç üretilmeyen bir ürünün tezgahındaki ham halinden gelen sesleri, mum ışığındaki görüntülerini, ağaçların gölgelerini ve toz bulutunu...

Biliriz ki onlar vardır. Şimdi görülmeseler de bu kentlerin daha önceki zamanlarında olmuşlardır. Pazara giden bir kadın, inşaatın başındaki mimar, şarkılara koşan iki çocuk... Belki bazı dönemlerle ilgili güçlü rekabetler, kanlı kavgalar ve dini ya da politik söylevler çalınır kulağımıza. Her kentin bir bilgeliği, belleğinin parlak ya da oldukça gölgeli ve karanlıkta kalmış donuk bölümleriyle de olsa canlı bir atardamar gibi kıpırdayan bir nabızı vardır...

Sorun galiba bütün bu belleğe ve bilgiye nasıl bakacağımızla ilgili... Nasıl bakacağız ve ne anlayacağız bundan? İster Antep’e bakalım, ister **Kastamonu**’ya ya da **Trabzon**’a veya **Yozgat**’a, **Çankırı**’ya... Bu kentlerin belleğinin nabızı ha bire atar durur. Artık o kutsal bilgeliğin kanadı kopartılmış, üstü-başı kan ve toz-toprak içinde kalmış bile olsa nabızı atar o belleğin; **Kayseri**’de ya da **Sivas**’ta veya **Erzurum**’da...

Bu noktada, üzerinde konuşulabilecek o kadar çok soru veya üzerinde düşünülebilecek kavram var ki sadece başlıklarına bile bakmak yeterinden çok zorlayacaktır düşünebilme kapasitemizi... Yine de işimizi biraz daha güçleştirmek ya da kolaylaştırmak pahasına, bir önceki hafta tartışmaya başladığımız “melezleşme” ya da kültürlerin karşılaşmalarında birbirlerinden etkilenmeleri ve “akültürasyon/ kültürlenme” kavramlarını da anımsamak yararlı olacaktır.

Diyelim ki gözlerimizi yumduk ve bir kent bir şeyler fısıldamaya başladı. Bir yandan da düşünüyoruz, oradaki pagan tapınağına ya da sokaklardan her baharda akmakta olan şenliklere ne oldu? Oradan, o köşe başından dönerken gördüğümüz kutlama alayı ya da o küçük meydana bakan evin penceresinin oranları ya da pencereden uçuşan perdenin dokuması ve nakışları, taş duvar örgüsünün veya saçakların biçimlenişi, bağ bozumu havasının kulağıma kadar gelmekte olan ezgisi bana neden tanıdık geliyor? O atlar hipodromda yarışarak mı koşuyor yoksa bozkırdaki Moğol atlarının ayak sesi mi?

Fetih ve kılıç hakkı

Yeniden düşünelim: Fetih nedir? Kılıç hakkı nedir? Kılıç gücüyle bir kenti almak, duvarlarını yıkarak ya da anlaşarak o kente girmek insanları nasıl bölüyor “yenmişler” ve “yenilmişler” olarak? Yenenlerin hakkı ne? Yenilenlerin hakları da var mı? Surları yıkılan kentlerdeki yenilenler, yenilmekle neleri kaybediyorlar? Her şeylerini mi yoksa sadece o günkü savaşı mı? Kentlerin bellekleri yenene ve yenmeye, yenilene ve yenilme anına nasıl bakıyor?

Yenenlerle yenilenler savaşın ertesinde o kentte nasıl yaşıyorlar? Yaşam nasıl devam ediyor? Üretim nasıl devam ediyor, çocuk oyunları ve ayinler, kutsamalar ve törenler, düğünler-şenlikler ve yapılan yeni evler, hanlar, hamamlar nasıl çıkıyor ortaya? İpin eğirilişinde ve kaynayan boya kazanına batmasında, dokuma tezgahının düzenlenmesinde ve desenlerin belirmeye başlamasında yenenlerle yenilenler ya da

kentin yerlileriyle sonradan gelenler, istilacı ordularla kendi geçimin derdindeki insanlar birbirlerine ve yaptıkları işlere bakarken ne düşünüyorlar?

Ne öğreniyorlar birbirlerinin yaptığı işlere bakarken? O kubbeyi gördüğünde ve o müthiş kubbenin altındaki akustiği işittiğinde, böyle bir kubbeyi yapabilmek için yanıp tutuşmaya mı başlıyor ustaların yaratıcı yönleri?

O dokuma ve o duvara konulacak taşın yontulması, o tezgahda gerilmiş olan ip ve dokuma, örsün üzerine inen çekicinin sesi, derken belki içtiği üzümün suyu ve buğday ya da bir sebzeyi tekneye ya da tencereye koyuş biçimi ve elde ettiği lezzet ve her şey, her şey derken yenilenlerle-yenilenler birbirine mi karışıyor?

Biliyoruz ki resmi tarihe hiç benzemez o kentlerin belleği ve mekanların ve o eşyaların anlatım dili...

Yeniden başka türlü sorular soralım:

Bugün “kılıç hakkı” gibi bir kavrama dünyanın-bütün insanları nasıl bakar?

Bir kültürün bin-bir özenle ve özveriyle yaptığı ve süslediği ve inancıyla kutsadığı bir yapıya el koyarak sadece kendi kültürüne hizmet edecek bir işleve dönüştürmekle, kendini gülünçleştirmiş ve aşağılamış olmaz mı o buyurgan otorite?

Gerçeği değiştirmek mümkün mü?

Ayasofya, o bütün zamanların en müthiş katedrali nasıl etkiledi, **Osmanlı**’yı ve **Balkan** halklarını ve **Sibirya**’ya kadar bütün **Slav** halklarını ve **Anadolu** halklarını? O basık ve geniş kubbenin nasıl yapılacağı, bir karenin üzerine nasıl oturacağı ve ilk defa Ayasofya’da kullanılan küresel üçgen (pandantif) fikri nereden geldi ve nasıl gelişti, dünyanın bütün kentlerinde ve nasıl gelişmeye devam etti? Ayasofya’yı yapan mimarlar **Archimedes**’den beri gelişen geometri bilgisini, bilimi, matematiği ve fiziği, nasıl uyguladılar bu binanın inşaatında?

Bugün, Ayasofya ile ilgili temel sorun nedir? Sorun, gerçeğin değiştirilmesi, neyin gerçek olduğunun ise sadece siyasi ve ideolojik olarak belirleneceğinin zannedilmesi olsa gerek...

Temel Sorun: Gerçekle ilgili...

Eğer gerçek, Ayasofya'nın "tekrar aslına rücu ettirilmesi için cami yapılması" biçiminde açıklanırsa, bir çocuk nasıl düşünür? İstanbul'da, 530'lu yılların hemen başında, bu yapının daha önce görülmemiş bir mekan olması ve kubbesi altındaki cemaatin büyüklüğü ile ilgili hayali kuran **Justinianus** ve onun bu düşüncesini gerçekleştirmek üzere bulduğu, aslında mimar da olmayan **Miletus'lu**

Isidore ve **Aydınlı** (Tralles'li) **Anthemius**'un olağanüstü çabası ile ilgili gerçeği nasıl açıklayacağız?

İskenderiye Üniversitesi'nde ders veren bir bilim insanı, matematik, geometri ve fizik derslerinden vazgeçen Isidore ve yetenekli bir matematikçi olan Anthemius, o güne kadar görülmemiş büyüklükteki katedrali yaratıcı ve buluşçu düş güçleriyle, kullanılan teknolojinin sağladığı kadar olanakla, beş küsur yıl içinde ürettiğinde ve bütün işgücünü organize ederken, binlerce eskizi çizen, denetleyen, insanların yapacağı işleri tanımlayan, gerekli ve benzersiz malzemeyi seçen ve bir araya getiren bu iki mimarın yaptığı iş gerçek değil, yaptıkları, bugün bile dünyanın bütün halkları için bir harika olan Ayasofya katedral değilse, bu kentte yaşayan bir çocuk gerçeğin ne olduğunu nasıl anlayacak?

Adı **Ayasofya Camisi** olan bir yapının döneceği "asıl", bir cami olacaksa, nasıl bakacağız bundan sonra kentlerin tarihine? Nerden başlayacak bu tarihi "gerçeklik"? Kılıç hakkının şiddetine/ zora/ savaşa ve uçan kellelere göre mi başlıyor kentlerin tarihi? Anadolu'da, neredeyse bütün kentsel yerleşimlerin yaklaşık bin yılını kapsayan Bizans Dönemi, bu yerleşmelerin hiçbirinde gerçek sayılmayacak mı?

Bütün dünya kültürlerinin, bir "dünya mirası" saydığı bir yapıyı bir tek biz, "sadece Müslümanların camisidir orası" diye tanıttığımızda, dünyanın bütün insanları nasıl bakacak bizlere? Nasıl bir bilgi düzeyinde, düşünme, mantık ve gerçek algısı düzeyinde, nasıl bir kültürel durumda olduğumuzu düşünecek dünyanın bütün halkları?

Sorun gerçeikle ilgili.

‘Aslına rücu’

Biz “gerçek değışti” dediğimizde, gerçek değışir mi? “Tarih benimle başlar” dediğimizde tarihe bıraktığımız ilk yazılı belge 732-735’te **Moğolistan** çölündeki **Orhun** yazıtları olan “bizlerle” başlar mı tarih? Ya da Anadolu’daki her hangi bir kentin tarihi 11. Yüzyıl’ın sonundan sonra mı vardır?

Eğer Ayasofya “aslına rücu ederse” biz bundan sonra, gerçekle ilişkimizi nasıl kuracağız? Yaşadığı yerin tarihini, geçmişini öğrenmek isteyen çocuklara nasıl bir tarih anlatacağız? Şiddetten ve zapt/feth etmekten başka bir tarih olacak mı kentlerin? Bu tarihin içinde çeşitli kültürler karşı karşıya gelecek mi? Geldiklerinde, bu kültürlerden kılıcı keskin olan bütün diğer “kahpe” kültürleri yok etmiş, köküne kibrit suyu ekmiş” mi olacak?

Selimiye Camisi’ni yaparken **Mimar Sinan**, sahip olduğu bütün bilgeliği, **Yeniçeri Ocağı’nda** mı edindi?

Ayasofya ile ilgili gerçek nedir?

Bizimle ilgili gerçek nedir?

Aslında gerçek nedir?

aatauz@yahoo.com

Akın Atauz